

2. Загребельна В.М. Робота шкільної бібліотеки по вихованню читацьких інтересів школярів та відродженню національної свідомості / В.М. Загребельна // Пріоритетні напрямки діяльності шкільних бібліотек; заг. ред. М.П. Кривко. – Рівне: ІПКПК, 1994. – 60 с.
3. Зайченко І.В. Педагогіка [Електронний ресурс]: навч. посібник / І.В. Зайченко. – К.: Освіта України, КНТ, 2008. – 528 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/13160901/pedagogika/osnovi_natsionalnogo_vihovannya. – Назва з екрану.
4. Кацинська Л.Л. Хай буде другом книга / Л.Л. Кацинська // Пріоритетні напрямки діяльності шкільних бібліотек; заг. ред. М.П.Кривко. – Рівне: ІПКПК, 1994. – 60 с.
5. Мельничук Л.С. Шкільна бібліотека – центр відродження української культури / Л.С. Мельничук // Пріоритетні напрямки діяльності шкільних бібліотек / заг.ред. М.П. Кривко. – Рівне: ІПКПК, 1994. – 60 с.
6. Ситник Г.І. Шкільна бібліотека і бібліотечні технології / Г.І. Ситник. – Рівне: ІПКПК, 1997. – 200 с.

Л.М. БАЛИКА. РОЛЬ ШКОЛЬНИХ БИБЛИОТЕК РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТИ ПО ВОЗРОЖДЕНИЮ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В 90-Х ГОДАХ XX В.

Резюме. В статье проанализирована деятельность школьных библиотек Ровенской области по возрождению национального воспитания в 90-х годах XX века. Отмечено, что школьная библиотека осуществляла единую для школы государственную программу национального образования и воспитания детей, решала эту задачу своими методами и средствами в общем плане учебно-воспитательного процесса школы и вместе с педагогическим коллективом. Проанализирована работа школьных библиотекарей-новаторов, которые творчески подходили к своей благородному делу, насыщали ее новым содержанием и технологиями, находились в творческом поиске решения проблем реформирования содержания деятельности школьной библиотеки.

Ключевые слова: школьная библиотека, национальное воспитание, методы, формы, интерес к чтению.

L.M. BALIKA. THE ROLE OF SCHOOL LIBRARIES OF RIVNE REGION IN REVIVAL NATIONAL EDUCATION IN THE 90S OF THE XX CENTURY

The summary. The article analyzes the activities of school libraries Rivne revival of national education in the 90-ies. Indicated that school library carried a single state program for school national education and upbringing of children, solved this problem with its methods and means in general terms the educational process and with school teaching staff. Analyzed the work of school librarians and innovators who are creative suited to their noble cause, saturated it with new content and technology were creative in finding a solution to the problems of reforming the content of school library.

Key words: school library, national education, methods, forms, interest in reading.

**Рекомендовано до друку.
Д-р. пед. наук, проф. О.Б. Петренко.**

Одержано редакцією 24.05.2016 р.

УДК: 371. 302

Ю.М. ГАЛАТЮК

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ТВОРЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ МЕТОДУ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Резюме. У статті аналізуються психологічні та дидактичні аспекти застосування методу спостереження у проектуванні творчої навчальної діяльності. Розглядається методика створення творчих ситуацій на основі даного методу.

Ключові слова: творча навчальна діяльність, навчальне спостереження, педагогічне проектування, інтелектуальна ініціатива.

Постановка проблеми. Реалізація активних методів навчання, зокрема залучення учнів до активного навчального спостереження, є одним з проблемних питань теорії і методики навчання фізики. Спостереження, як один із наукових методів емпіричного рівня пізнання, є важливим предметом вивчення у контексті проблематики формування фізичного знання і взаємозв'язку емпіричного і теоретичного у навчанні фізики [6].

Не зважаючи на те, що різним аспектам організації навчального спостереження присвячено багато науково-методичних праць [9; 10], дидактичні можливості даного виду навчальної діяльності ще не до кінця проаналізовані і вивчені. Це стосується насамперед місця і ролі спостереження у творчій навчально-пізнавальній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній теорії пізнання спостереження трактується як тривале, цілеспрямоване і планомірне сприйняття предметів і явищ оточуючої дійсності. Структурними компонентами спостереження є: спостерігач, об'єкт спостереження, а також умови та засоби спостереження – прилади, установки, знаряддя.

У науковому дослідженні спостереження, зазвичай, виконує три основні функції [10]: 1) забезпечення емпіричної інформації, необхідної як для постановки нових проблем і висунення гіпотез, так і для подальшої їх

перевірки; 2) перевірка гіпотез, яку не можна здійснити за допомогою експерименту; 3) здійснення за допомогою спостереження порівняльного аналізу результатів, отриманих в ході теоретичного дослідження, перевірка їх адекватності та істинності (наприклад, відкриття планети Нептун, відхилення хвостів комет тощо).

Відомо, що процес навчання є моделлю процесу наукового пізнання [5; 6]. Відповідно до цього, спостереження розглядається як метод наукового дослідження і є структурним елементом системи методологічних знань, які формуються у процесі навчання фізики. З точки зору діяльнісного підходу, навчальне спостереження – це вид навчальної діяльності, яка полягає у планомірному, свідомому, цілеспрямованому і вибіркового сприйнятті учнями предметів, процесів і явищ оточуючої дійсності, що здійснюється під керівництвом учителя [3; 9]. Відповідно до цього, спостереження розглядається як засіб формування відповідного пізнавального умінь – умінь спостерігати.

У науково-методичній літературі [9; 10] виділяють такі дидактичні особливості навчального спостереження: 1) в ході спостереження учні пізнають зовнішні властивості і ознаки предметів та явищ, встановлюють зв'язки і залежності між ними; 2) знайомляться з особливостями спостереження як метода наукового дослідження; 3) навчальне спостереження розвиває спостережливість – важливу психічну рису особистості; 4) освітня функція спостереження є малоефективною, якщо у ньому відсутні елементи дослідження; 5) спостереження є обов'язковою складовою фізичного експерименту; 6) навчальне спостереження організовується і керується учителем; 7) спостереження класифікують за місцем проведення (природа, лабораторія, виробництво), за роллю у навчальному процесі (пропедевтичні, ілюстративні, дослідницькі), за роллю у формуванні понять, за об'єктом дослідження тощо.

Формулювання цілей статті. Взвзявши до уваги викладені вище положення, спробуємо з'ясувати, яку функцію виконує навчальне спостереження у технології проектування творчої пізнавальної діяльності. Особливо, у контексті розв'язання окремих дидактичних задач, а саме: у розробці засобів проблемно-змістового забезпечення (творчих задач), розробці нормативних моделей розв'язку творчих задач, моделюванні умов виконання діяльності; у розробці адекватних засобів навчального впливу [3; 5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Розв'язання окреслених задач зорієнтоване на створення творчої пізнавальної ситуації. У даному контексті творча пізнавальна ситуація характеризується такими ознаками:

- потребує вирішення деякого діалектичного протиріччя шляхом пошуку нового методу, прийому, засобу діяльності;
- зіткнення з новим, де суть новизни – у протиріччі (невідповідності) між досвідом, яким володіє суб'єкт, і тим досвідом, який включає в себе знання про факти, явища, образи, що вивчаються;
- творча невизначеність – суб'єкт не може визначитися із способом розв'язання проблеми, здійснити творчий вибір; відсутня ідея, раціональні, свідомі дії не приводять до позитивного результату;
- прихована, підсвідома робота, період “тупики”, “рух у блокаді” – підсвідома діяльність, зумовлена наявністю пошукової домінанти;
- здогадка – інтуїтивний продукт, що осмислюється, перетворюється в ідею вирішення проблеми з подальшим її логічним обґрунтуванням, вербалізацією і оформленням у вигляді розв'язку.

Вважається, що засобом створення творчої ситуації є творча навчальна задача. Відповідно цього творча навчальна діяльність розглядається як процес розв'язування творчих задач [1]. Проте творчу задачу не варто розглядати єдиним засобом проблемно-змістового забезпечення творчої навчально-пізнавальної діяльності. У генезисі творчої ситуації можливі три випадки:

- 1) творча ситуація створюється за допомогою готової (внесеної ззовні) задачі, яка є творчою відносно учня (суб'єкта), якому вона пропонується;
- 2) творча ситуація виникає із створеної вчителем проблемної ситуації, на основі якої формується проблема і моделюється творча фізична задача, яка стає об'єктом подальшої творчої навчальної діяльності;
- 3) творча ситуація виникає і реалізується як прояв інтелектуальної (пізнавальної) ініціативи учня у процесі репродуктивної діяльності.

Щодо третього випадку, то в його основі може бути виконання завдання, яке за своєю прямою ціллю не є проблемним, але отриманий результат може спонукати учня до ініціювання виходу за межі заданого.

На наш погляд, саме 2-й і 3-й випадки є цікавими для подальшого аналізу, особливо 3-й. Зупинимось на ньому детальніше. Для цього звернімося до деяких психологічних концепцій творчості. Насамперед до концепції, яка розглядає творчість як прояв інтелектуальної активності.

На думку Б.Д. Богоявленської – автора цієї концепції, інтелектуальна активність поєднує пізнавальні та мотиваційні характеристики творчої особистості, а отже, може бути “одиницею дослідження” творчого потенціалу особистості [2]. Інтелектуальна активність, поєднує в собі інтелектуальні (розумові) здібності з не інтелектуальними (особистісними, мотиваційними) факторами розумової діяльності. Інтелект (знання, розумові здібності) створює фундамент інтелектуальної активності, але проявляється у творчій діяльності через мотиваційну структуру особистості. Тобто, творчість – похідна інтелекту, заломленого через мотиваційну структуру, яка або гальмує, або стимулює його прояв. Інтелектуальна активність виражається інтелектуальною ініціативою. Інтелектуальна ініціатива – це продовження пізнавальної діяльності поза межами вимоги (задачі), тобто після успішного досягнення суб'єктом цілей, які були перед ним поставлені [2]. Із сказаного випливає, що творчість починається там, де діяльність не обмежується розв'язком тільки поставленої задачі, а її результат є ширшим ніж поставлена початкова мета. Отже, таємниця вищих форм творчості криється у виході за межі

заданого, в здатності продовжувати пізнання за межами вимог заданої ситуації, тобто в ситуативно нестимульованій продуктивній діяльності, у здатності бачити в предметі дещо нове, таке, чого не бачать інші. Вищим рівень інтелектуальної активності вважається креативний, при якому виявлена суб'єктом емпірична закономірність стає для нього не просто евристикою, формальним прийомом, а самостійною проблемою. Відповідно до цього, інтелектуальна творчість розглядається не просто як доцільна адаптивна діяльність, а як діяльність цілепокладання [2].

На нашу думку, пізнавальна ініціатива – це та ланка, посередництвом якої може відбуватися перетворення репродуктивної діяльності у творчу. При цьому, детермінантою творчої діяльності не обов'язково має бути проблема, сформульована у вигляді творчої фізичної задачі. Цю функцію може виконувати завдання репродуктивного характеру, у якому латентно закладена можливість прояву учнем інтелектуальної ініціативи. Така ініціатива має проявлятися у формулюванні нової проблеми і у самостійному прагненні до її вирішення. Недаремно формулювання проблеми, а також пов'язане з цим складання учнями фізичних задач, розглядається у теорії і методиці навчання фізики як ознака творчості, як вид навчальної діяльності, що сприяє розвитку творчих здібностей [7].

Інша психологічна концепція творчості, що заслуговує на увагу, – це концепція, розроблена Я.О. Пономарьовим [8]. Одним із ключових положень цієї концепції є визнання неоднорідності результату діяльності – наявність у ньому прямого (усвідомлюваного) і побічного (неусвідомлюваного) продукту. Побічний продукт об'єктивно виникає поза прямою залежністю від свідомо поставленої цілі діяльності, а отже, як правило, не усвідомлюється суб'єктом. Саме здатність побачити (усвідомити) побічний продукт цілеспрямованої діяльності і є однією із основних ознак творчості.

З викладеного слідує, що суть креативності, як психологічної якості особистості, зводиться до інтелектуальної активності і чутливості до побічних продуктів діяльності.

Розглянемо приклад проектування творчої навчально-пізнавальної діяльності на основі навчального спостереження. Навчальне спостереження, як діяльність, визначається навчально-дослідницьким завданням, яке пропонує вчитель. У завданні, зазвичай, визначена мета спостереження і перелік дій, які необхідно виконати. Як правило, виконання такого завдання є репродуктивною діяльністю, хоча вимога може мати і проблемний характер. Наведемо приклад.

Завдання. Спостереження за показами вологого термометра.

Обгорніть колбочку термометра клаптиком вати і занурте його у посудину з водою кімнатної температури. Після встановлення теплової рівноваги вийміть термометр з води і спостерігайте за його показами протягом 8 хвилин, фіксуючи їх щохвилини. Потім обгорніть вату на колбочці поліетиленовою плівкою і обв'яжіть ниткою. Продовжуйте фіксувати покази термометра протягом наступних 8 хвилин. За результатами спостереження складіть таблицю і побудуйте графік зміни показів термометра від часу. Порівняйте покази термометра з температурою повітря у кімнаті. Зробіть висновок.

Як бачимо, дане завдання не є проблемним і визначає репродуктивну діяльність, яка обмежується тільки фіксацією і нагромадженням фактів, їх описом та порівнянням. Тим не менше, таку діяльність можна розглядати як складову (окремий етап) творчої пізнавальної діяльності, якщо її результатом буде інтелектуальна ініціатива, про яку йшлося вище. Така ініціатива означатиме вихід за межі поставленого завдання і виражатиметься у постановці проблемних питань, а саме: чому покази вологого термометра нижчі за температуру повітря в кімнаті? Як пояснити зростання показів термометра, після обгортання колбочки поліетиленовою плівкою?

Таким чином, навчальне спостереження переростає у наступний етап творчого пошуку, тим самим реалізується механізм домінантного перетворення репродуктивної діяльності у творчу [3].

Практика свідчить, що інтелектуальна ініціатива “у чистому вигляді”, яка є наслідком тільки внутрішньої мотивації учня, спостерігається не часто. Проведені дослідження показують, що вона має бути заздалегідь запроєктованою і стимульованою учителем. Завдання учителя полягає в тому, щоб сформувати в учнів відповідну психологічну установку на вихід за межі поставленого завдання, на бачення “незвичайного у звичайному”. Але це не повинно фіксуватися, як вимога, у змісті самого завдання.

Для цього застосовуються засоби опосередкованого навчального впливу. Одним з таких засобів є пам'ятка-орієнтир, запропонована нижче.

Пам'ятка-орієнтир

Виконання навчального спостереження і нагромадження фактів

1. Сформулюйте мету спостереження, враховуючи умову завдання.
2. Уточніть предмет спостереження. Дайте відповідь на запитання: що будете спостерігати?
3. Створіть необхідні умови для спостереження.
4. Розробіть план спостереження, при потребі запишіть його у зошит.
5. Виберіть спосіб спостереження.
6. Виберіть спосіб кодування інформації, що отримується у процесі спостереження.
7. При кодуванні інформації звертайте увагу не тільки на те, як спостережуване явище чи процес відбувається в часі, але й за яких умов.
8. Пам'ятайте, що мета спостереження – найбільш детально і точно зафіксувати ознаки і особливості спостережуваних процесів і явищ та завдяки аналізу, порівнянню, індуктивного узагальнення виявити певні закономірності та протиріччя. При наявності останніх сформулювати проблему у вигляді запитання чи проблемної задачі.

Ця пам'ятка є орієнтувальною основою діяльності, її евристичним засобом, а також предметом засвоєння. Як видно, її останній пункт орієнтує учня на виявлення закономірностей і протиріч у результатах спостереження та формулювання проблеми.

Доречно зупинитися ще на деяких положеннях психології творчості, які, на наш погляд, є важливими в контексті проблеми, що розглядається.

У ході експериментів з моделювання і дослідження логічного (дискурсивного) розв'язку творчих задач Я.О. Пономарьовим було встановлено, що розв'язок є успішним за умови, якщо він включається в процес розв'язування ширшої задачі [8]. Тобто, коли діяльність із розв'язування однієї задачі, а також її результат є засобом для розв'язання наступної, більш ширшої задачі. Така діяльність має задовольняти вимогам, які зазвичай ставляться до об'єктів, що виконують функцію засобів. Будь-яким засобом потрібно діяти як знаряддям, не займаючись постійним аналізом того, як створюється саме знаряддя, тобто використання засобу не повинно бути пов'язане з необхідністю приділяти увагу його структурі [8, 260]. Звідси слідує, що спостереження, як метод пізнання, в структурі творчої діяльності повинно виконувати функцію засобу, а отже, як пізнавальне уміння (спосіб дії), воно повинно бути достатньо сформованим.

Практика свідчить, що формування даного вміння є ефективнішим, якщо воно здійснюється з опорою на орієнтувальну основу, яка подається у вигляді узагальненого плану дій, евристичного припису чи, як у нашому прикладі, пам'ятки-орієнтира.

Підсумовуючи сказане, можна зробити наступні **висновки**: 1) навчальне спостереження, як окрема ланка творчого пізнавального процесу, має своє місце, умови, функцію, які є предметом педагогічного моделювання; 2) спостереження є засобом створення творчої ситуації, засобом ініціювання творчої пізнавальної діяльності; 3) за допомогою навчального спостереження реалізується механізм перетворення репродуктивної діяльності у творчу; 4) для того, щоб спостереження виконувало вказану вище функцію, необхідно, щоб воно, як пізнавальне уміння, мало достатньо високий рівень сформованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В.И. Андреев. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 236 с.
2. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д.В. Богоявленская. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
3. Галатюк Ю.М. Проективання творчої навчально-пізнавальної діяльності як технологічна система / Ю.М. Галатюк // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 30. Серія: педагогічні науки: збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2005. – № 30. – С. 54-62.
4. Галатюк Ю.М. Фізичні досліди як засіб організації творчої пізнавальної діяльності учнів / Ю.М. Галатюк // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск №9. Серія: педагогічні науки: збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2001. – №9. – С.86-89.
5. Калапуша Л.Р. Моделирование у вивченні фізики / Л.Р. Калапуша. – К.: Рад. школа, 1982. – 158 с.
6. Ляшенко О.І. Формування фізичного знання в учнів середньої школи: Логіко-дидактичні основи / О.І. Ляшенко. – К.: Генеза, 1996. – 128с.
7. Павленко А.І. Методика навчання учнів середньої школи розв'язуванню і складанню фізичних задач: (теоретичні основи) / А.І. Павленко. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 177 с.
8. Пономарёв Я.А. Психология творчества / Я.А. Пономарёв. – М.: Наука, 1976. – 303 с.
9. Сергеев А.В. Наблюдения учащихся при изучении физики на второй ступени обучения: пособие для учителя / А.В. Сергеев. – К.: Рад. школа., 1988. – 176 с.
10. Усова А.В. Формирование учебных умений и навыков учащихся на уроках физики / А.В. Усова, А.А. Бобров. – М.: Просвещение, 1988. – 112 с.

Ю.М. ГАЛАТЮК. ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ОСНОВЕ МЕТОДА НАБЛЮДЕНИЯ

Резюме. В статье анализируются психологические и дидактические аспекты применения метода наблюдения в проектировании творческой учебной деятельности. Рассматривается методика создания творческих ситуаций на основе данного метода.

Ключевые слова: творческая учебная деятельность, учебное наблюдения, педагогическое проектирование, интеллектуальная инициатива.

Y.M. HALATYUK. DESIGNING PECULIARITIES OF CREATIVE LEARNING ACTIVITIES BASED ON OBSERVATION METHOD

The summary. The article highlights the psychological and didactical aspects of observation method usage within designing creative learning activities. The method of creative situation creation based on the studied method is examined.

Key words: creative learning activities, educational observation, pedagogical design, intellectual initiative.

Рекомендовано до друку.
Д-р. пед. наук, проф., член-кор. АПСН І.В. Малафійк.

Одержано редакцією 11.04.2016 р.